

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

DECEMBER
1951

ONDER REDACTIE VAN:
J. VAN STAVEREN

24e JAARGANG
Nº 10

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: W. DE ZWIJGERSTR. 8, UTRECHT

LEZING VAN DR. P. GLAZEMA.

Enkele jaren geleden heeft onze vereniging een excursie georganiseerd naar het Bartholomeï-Gasthuis, Lange Smeestraat 40 alhier, waarvoor toen veel belangstelling bestond. Het verheugt het bestuur daarom U te kunnen mededelen dat te zelfder plaatse op *14 December a.s. om 20.00 uur* een lezing voor leden en introducés zal worden gehouden. Wij hebben Dr. P. Glazema, directeur van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort bereid gevonden te spreken over de recente onderzoekingen en opgravingen bij Rhenen. Deze lezing zal met lichtbeelden worden opgeluisterd.

Deze bijeenkomst wordt gehouden in een der zalen van het Gasthuis; in de pauze zal door de goede zorgen van de directrice een kopje thee worden aangeboden in de bekende Gobelin-zaal.

Waar onze plaats van samenkomst niet zeer ver van het station is verwijderd hopen wij dat ook vele leden buiten de gemeente Utrecht aanwezig zullen zijn.

Namens het bestuur:

Ir. J. D. M. BARDET, *voorzitter.*

Mr. Th. HOOG, *secretaris.*

Drift 17.

DR. W. A. F. BANNIER †

Van de oprichting der vereeniging in 1923 af, tot aan zijn aftreding om gezondheidsredenen in het najaar van 1950 toe, is Dr. Bannier bestuurslid van „Oud-Utrecht” geweest; in dat 27-jarig tijdvak was hij tweemaal (1923—1927 en 1932—1935) haar voorzitter. Slechts noodgedwongen heeft hij een paar maal een bestuursbijeenkomst of een ledenvergadering gemist.

Op de herdenkingsbijeenkomst, ter gelegenheid van haar zilveren bestaansfeest in 1948 gehouden, werd den nog actieven tachtigjarige het eerelidmaatschap der vereeniging aangeboden. Mede wegens zijne buitengewone verdiensten voor de plaatselijke historie-beoefening had het gemeentebestuur van Utrecht hem reeds in 1938 bij het bereiken van den 70sten verjaardag, de zeldzame onderscheiding: de zilveren eere-penning der stad met het inschrift „Dr. Bannier civi optimo” (den besten burger), verleend.

Als de eenig overgeblevene, die al den tijd met Dr. Bannier in het bestuur mocht samenwerken, langer dan een kwart-eeuw schier elken dag met hem in contact was, is mij verzocht hem bij zijn verscheiden te herdenken, de beteekenis zijner voorbeeldige werkwijze in herinnering te brengen. De beschikbare plaatsruimte beperkt de vervulling dezer plichtsopdracht tot groote trekken in algemeenen zin.

Van den beginne af schiep B. de sfeer, die elke bestuursbijeenkomst tot een prettig samenzijn maakte. Verschil van opvatting voerde daarnimmer, dank zij zijn vriendelijk- zakelijk beleid, tot botsingen. Treffend was de zorg waarmede het vele dat van hem uitging, was voorbereid en de wijze waarop hij het hielp uitvoeren. B. liet het werk niet uitsluitend aan anderen ter uitvoering over, en was daarbij uiterst trouw en stipt in de nakoming zijner beloften. Ook als voorzitter der ledenvergaderingen ging hoffelijke leiding van hem uit, en bij de excursies gaf hij, evenals in zijne voordrachten, een helder en ook voor den oningewijde verstaanbaar inzicht in de besproken onderwerpen. Zijne opstellen in Jaarboekje en Maandblad waren eveneens duidelijk van betoog.

De Utrechtsche gemeenschap mist voortaan een markante figuur van eigen structuur en stijl, de vereeniging „Oud-Utrecht” een toegewijd, zeldzaam te vervangen medewerker. E.

EEN SPITS OP DE JACOBITOREN.

Een bedrag van f 35.000,— is nodig om op de Jacobitoren een spits aan te brengen, maar de Ged. Staten hebben het raadsbesluit, waarbij voor die werkzaamheden een crediet werd toegekend, niet

goedgekeurd. Nu hebben „die van Utrecht” besloten de spits er toch op te zetten met geld van de burgerij, want de bouwvergunning is verleend en het staat zelfs vast, dat het werk — ongeacht eventuele prijsstijgingen — voor f 35.000,— kan worden uitgevoerd. Gaan de plannen nu niet door dan zal het werk later veel meer kosten, wellicht eens zo veel. Bovendien, als we er nu mee wachten zal er later zo veel urgent restauratiewerk zijn, dat die nieuwe spits er voorlopig niet zal komen. En in dat geval zal de noodafdekking misschien weer 2½ eeuw blijven zitten net als nu het geval is geweest.

Er zijn heel wat stormen over de toren heengegaan in letterlijke en figuurlijke zin. In de Spaanse tijd, in 1576, is een stuk van de toren weggeschoten. Een natuurstenen plaat in één der koptraceringen in de zuidgevel herinnert eraan: „Ano 1576 hebbe min die spaengers van Vreborch leet gedae Godt versacht dat ick bleef staan”.

Daarbij is het carillon verloren gegaan. De ruimte voor een speeltrommel en vier draagkorven herinneren er nog aan, dat het aanwezig is geweest. Na deze verwoesting is de toren onmiddellijk opgebouwd, maar in 1674 bij de beruchte storm werden opnieuw vernielingen aangericht en verdween de spits. De toren werd toen met een zadeldakje bekroond, dat op zijn beurt in de Franse tijd moest verdwijnen omdat de toren voor telegraferen werd gebruikt. Sindsdien is de toren met een platte afdekking bekroond gebleven.

En nu zal het van de burgerij afhangen of dat zo zal blijven. Het comité dat zich heeft gevormd — en waarvan de voorzitter van onze vereniging het presidiaat vervult — rekent erop, dat het bedrag van f 35.000,— bijeen zal komen. Er werden al enkele toezeggingen gedaan. Hier ligt ook een taak voor de leden van Oud-Utrecht. Bijdragen kunnen worden gestort op girorekening Nr. 18328, ten name van Jhr. dr. M. R. Radermacher Schorer (onder vermelding: restauratie Jacobitoren).

BEELDHOUWERK VAN HET KASTEEL VREDENBURG IN VERBAND MET ZIJN GESCHIEDENIS.

Bij herstelwerk aan den kademuur van den Catharijnesingel achter het Jaarbeursgebouw werden op 23 October ll. twee zware stukken beeldhouwwerk (zandsteen) onder water aangetroffen, zonder twijfel afkomstig van het voormalige, op bevel van Karel den Vijfde, naar ontwerp van den mechelschen architect Rombout Keldermans gebouwde kasteel Vredenburg.

Men weet ten naaste bij wel, hoe en waarom die vesting tot stand gekomen is. De politiek van Karel V was voortdurend gericht op de schepping van een europeesche eenheidsstaat. Als onderdeel

van dat centraliseerend streven wist hij geleidelijk het oppergezag van de te voren min of meer onafhankelijke zeventien nederlandsche gewesten door diplomatie en dreigement aan zich te brengen. Wat onze noordelijke streken betreft, werden die operaties bekrond door Gelre's onderwerping bij het verdrag van Venlo in 1543.

Maar eerder — in 1528 — had Utrecht moeten zwichten en zich onder Karels gezag schikken. Over de daarbij gevoerde onderhandelingen, de opgezette intriges, het verzet van bepaalde groepen en hun onderwerping kan men uitvoerige bijzonderheden lezen in het Jaarboekje van 1928. Karel ageerde daarbij geenszins tegen den bisschop als geestelijk hoofd van het bisdom, maar beoogde diens wereldlijke macht aan zich te trekken en aldus wederom over een nieuw gebied zijn landsheerlijk gezag uit te breiden. Wij zijn gewoon deze verandering aan te duiden als de „overdracht van de temporaliteit” (= wereldlijk gezag) van het bisdom Utrecht aan den Keizer. Zij beteekende in kerkelijk en politiek opzicht voor het utrechtische bisdom het einde der Middeleeuwen.

Natuurlijk was lang niet iedereen het met den nieuwen gang van zaken eens. De privilegies van de hoofdstad van het bisdom zouden onder het keizerlijk gezag — dat moet wel vrij algemeen zijn ingezien en het werd door den uitslag pijnlijk bevestigd — meer en erger dan ooit gevaar loopen. Maar wat wilde dit Utrecht, wat wilden de andere steden in Neder- en Oversticht tegen de groote politieke macht van den Keizer, die door wapenkracht gesteund kon worden? Ook voor de hoofdstad, die eeuwenlang naar zelfstandigheid gestreefd had, dikwijls om haar privilegies in verzet was geweest tegen haar eigen heer-bisschop, die gegolden had als een gemakkelijk tot verzet en oproer te brengen samenleving — ook voor haar zat er niets anders op dan het onwillige hoofd te buigen voor den nieuwen heer.

De Keizer kende de reputatie der Utrechters en begreep heel goed — al begreep hij het misschien verkeerd —, dat dit volkje het best met de *virga ferrea*, de ijzeren roede geregeerd en bedwongen kon worden. Bezetting met militaire macht zou iedere tegenstand voorkomen of smoren. Het middel was niet nieuw en zal wel nooit verouderen.

Om die bezetting, grootendeels spaansche soldaten, te herbergen en tegelijk haar kracht te verveelvoudigen, liet de Keizer aan de westzijde der stad, bij de Catharijnepoort een zware vesting optrekken. Om de gebouwen van het daar liggende St. Catharijneklooster, voor zoover ze niet afgebroken werden, verzezen hooge walmuren met zware bastions op de vier hoeken; daaromheen vormden de tegenwoordige Catharijnesingel en aan de andere drie zijden nieuwe breede grachten een bescherming en tegelijk een versterking van den dwangburcht. De kanonnen op de wallen en

hoektorens konden een oproerige stad gemakkelijk beheersen; de bezetting kon van daaruit strafexpedities ondernemen, indien deze noodig mochten blijken. Alleen haar aanwezigheid trouwens reeds hield de schrik er in en bemoeilijkte openlijk verzet. Ik geloof, dat het zonder ironie was, dat de dreigende steenmassa *Arx pacis* — Vredenburg gedoopt werd. Karel kon niets liever zijn, dan dat zijn nieuwe gebieden in vrede met hem leefden; pacificatie behoorde zeker tot de middelen en bestanddeelen van zijn regeeringsbeleid, laat de vorm dan hard zijn geweest en ons wellicht onverstandig voorkomen. Den tekst van een memoriesteen bij de hoofdpoot:

*Arx dicor pacis, a quinto condita carlo,
grata bonis statio, sed ferrea virga malignis*

konden latijn-verstaande Utrechters voor hun stadgenoten — met welke gevoelens dan ook — vertalen als:

Vredenburg is mijn naam, gebouwd door Karel den Vijfde, veilige burcht voor de goeden, ijzeren roe voor de kwaden.

Maar „de goeden” waren natuurlijk de aanhangers van het nieuwe regime, de verstaanders van „de teekenen des tijds”, de sympathiseerenden met de nieuwe orde, de kat-uit-den-boomkijkers; „de boozen” .....

Wie „boozen”, kwaadwilligen konden heeten, werd geen kans tot verzet of tegenstand gelaten. Radicale wijziging van de structuur der utrechtsche samenleving, waarachter Vredenburg als machtsmiddel stond, bracht de stedelijke zelfstandigheid voorgoed om hals. Aan de gilden, waarbij zoo lang het overwicht in regeeringszaken berust had, werd iedere politieke macht ontnomen, de Raad sterk in zijn zelfstandigheid en den omvang van zijn werkterrein besnoeid, de rechtspraak geheel in handen gelegd van een van den Keizer afhankelijke schepenbank. Van eenigen invloed van de burgerij op het stedelijk bestuur was geen sprake meer. De op Vredenburg zetelende luitenant van den keizerlijken, sedert 1534 tegelijk over Utrecht en Holland staanden stadhouder bewaarde de sleutels der stadspoorten en had het bevel over de militaire bezetting.

Het moet met grimmige bitterheid — of was het machteloos sarcasme? — geweest zijn, dat de stadssecretaris in 1532, bij het verslag van de aanstelling van een nieuw stedelijk bestuur door den stadhouder, in het notulenboek van den Raad het kreupele rijmpje schreef:

Die mes, stock, wapen noch duvel ontsagen,

Die hebben nochtans 't gesichte van den Keyser verdraeghen.

Tot in het zinnebeeldige ornament toe werd het eertijds vrijwel onafhankelijke Utrecht verkeizerd. Zooals Karel eenerzijds

overal uit het stadswapen de St. Maartensfiguur, symbool van het wereldlijk gezag van den bisschop, liet weghakken, deed hij daartegenover op onderscheidene plaatsen wapens en symbolen van zijn Keizerlijke Majesteit aanbrengen. Zoo prijkte boven de hoofdboort aan de zuidzijde van Vredenburg de wapens, die Karel als Keizer en als Koning van Spanje gerechtigd was te voeren.

Maar elders, waarschijnlijk aan de zijde van de buitengracht, onzen Catharijnesingel, aan weerszijden van het poortje, waarheen een gemakkelijk te verwijderen brug over het water leidde, werd een ander symbool van 's keizers macht aangebracht. Het waren de overbekende, herhaaldelijk op munten en penningen, al of niet in verband met den dubbelen adelaar, een hemelsfeer of andere voorstellingen afgebeelde Zuilen van Hercules, staande op de golven van de zee, gekroond met verschillende kronen en doorgaans verbonden, althans vergezeld van de spreuk *Plus ultra* of (in het fransch) *Plus outre* „Nog verder!” D.w.z. nog verder dan de „zuilen van Hercules”, waarmede de antieke wereld op het punt, waar Spanje en Afrika het dichtst bijeen lagen, het einde der aarde aangeduid dacht, zou de macht van den Keizer zich uitstrekken.

Het is dit symbool, dat de jongste vondst laat zien. Het grootste der stukken beeldhouwwerk (hg. 1.33, br. 0.58 m) vertoont twee met bladornament versierde, beneden eenigszins bolvormig uitlopende, naar boven wat toelopende zuilen boven de golven der wereldzee, de eene bekroond met de keizerskroon, de andere met een (gedeeltelijk verdwenen) koningskroon. Tusschen en om de zuilen slingert zich een breede band met de spreuk

PLVS OVLTER

Van de andere, oorspronkelijk even groote steen is het bovengedeelte, ongeveer tot aan den spreukband verloren gegaan (hg. 1 m). Uit de winding van de banderollen in tegengestelde richtingen mag men afleiden, dat de steenen elkaars pendant gevormd hebben en dus vermoedelijk rechts en links van een toegang, een poort aangebracht zijn geweest.

De qualiteit van het beeldhouwwerk is niet onverdienstelijk. Men kan er zich in het Centraal Museum van overtuigen.

Wanneer deze symbolen van het drukkende keizerlijk gezag uit de muren van Vredenburg verwijderd zijn, is niet met zekerheid te zeggen. Men denkt natuurlijk aan 1577, toen na het beleg en het vermoedelijk toch wel historische optreden van Trijn van Leemput, de burgerij het gehate bouwwerk begon af te breken. Mogelijk zijn toen de steenen-met-de-zuilen in de buitengracht geworpen. Mogelijk ook bij de verdere slooping van het grootste gedeelte van Vredenburg, die tot 1581 geduurd heeft.

v. C.

DE NAAM VAN DEN VONDEL.

In Sprokkelingen door J. Z. Kannegieter, opgenomen in *Historia van Maart 1950*, komt de mededeling voor, dat te Utrecht in het jaar 1849 aan de cholera overleed een gewezen lancier, die Joost van den Vondel heette, en van wiens afkomst niemand kon vertellen. Dit bericht is ontleend aan de *Studiën op godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied*, deel 49 (1897), blz. 381, en de schrijver, pater H. J. Allard S. J., wijst er op, dat de naam Vondel in de Vlaamse gewesten geen zeldzaamheid was, en een door hem aangetroffen familie-adverentie deed hem bovengenoemde Joost als afkomstig uit Brussel beschouwen. Daar waren zijn familiebetrekkingen echter niet te ontdekken. Een blik in 's mans overlijdensacte zou hem dan ook beter hebben ingelicht.

Op 4 Augustus 1849 overleed te Utrecht Joseph van de Vondel, werkman, wonende Zand C 373, gehuwd met Jannetje Wijnants, en zoon van Henry van de Vondel en Elisabeth Verbiest. De vrouw was in 1805 te Utrecht geboren en het echtpaar trouwde er op de 12e December 1827. Beide partijen waren de schrijfkunst niet machtig en konden daarom de huwelijksacte niet tekenen. De bruidegom was bij zijn huwelijk steenzager van beroep en hij was geboren te Battel, een gehucht bij Mechelen.

Bij het huwelijk werd tevens een dochter Jannetje gewettigd. Volgens de huwelijksacte was dit kind geboren te Utrecht op 30 Januari 1827 en daar ingeschreven in het geboorteregister op fol. 36 onder no. 140. Een dergelijke nauwkeurige opgave moet kloppen, zou men zo denken, maar slaat men deze acte op, dan blijkt hier ingeschreven te zijn een kind, genaamd Jeanetta, dochter van Hermanus Johannes Cales, winkelier aan het Oudkerkhof, en diens vrouw Cornelia van Emmerik. Inderdaad heeft de toch altijd zo nauwkeurige Burgerlijke Stand zich hier vergist zonder de fout op te merken. Het dochttertje in kwestie was in werkelijkheid een jaar vroeger geboren en die geboorte-acte staat in het register van 1826, merkwaardigerwijze op hetzelfde blad en met hetzelfde nummer. De kantmelding betreffende de wettiging is echter bij deze acte en dus op de goede plaats aangebracht. vdV.

DE LAATSTE UIT HET „HUIS VAN BEETS”.

Aan het verslag in *De Tijd* van 14 April 1951 van een onderhoud, dat F. Th. naar aanleiding van haar 80e verjaardag gehad heeft met Mevrouw Ada Geertruida Went-Beets, de enig-over-

gebleven dochter van Nicolaas Beets is het volgende ontleend.

Ada Beets, genoemd naar het gedicht van haar vader „Ada van Holland”, werd 12 April 1871 in het huis Booth-

straat 6 te Utrecht geboren als het vijftiende en jongste kind van de toen 57-jarige predikant, het zesde uit diens tweede huwelijk met jkvr. Jacoba Elisabeth van Foreest.

Beets was toen al lang de Hildebrand niet meer van de studentikoze „Spielelei” van de Camera. Bij ons thuis, vertelt zijn dochter, was de Camera nauwelijks in tel. Mijn vader ergerde zich soms aan de populairiteit van dit boek en vroeg zich af, of hij dan niets anders had gepresteerd. Zijn hart was veel meer bij de ongeveer vierhonderd preken, elf bundels verzen en vijf delen letterkundige opstellen, die in de loop van de jaren van zijn hand verschenen, terwijl het statige huis aan de Boothstraat meer dan eens in het brandpunt stond van het negentiende eeuwse leven van stad en land. De inrichting en sfeer van dit huis, met zijn grote tuin, kan mevrouw Went zich nog precies herinneren, zo goed als heel het leven thuis met de patriarchale professor als middelpunt. 's Ochtends was hij altijd het eerst beneden, gelaarsd en gespoord, zoals hij dit noemde, want hij verachte pantoffels. Hij rookte ook nooit en dronk slechts een matig glas wijn aan tafel. Vooral was hij stipt op zijn gewoonten. Om vier uur 's middags precies moest een van de domestiquen de professor op diens kamer thee brengen. Gebeurde dit ook maar enkele minuten te laat, dan keek prof. Beets het meisje ernstig aan en sprak: „Ik ben mij niet bewust een man te zijn, die op dit uur nog thee drinkt”.

Toen Ada Beets ouder werd, mocht zij haar vader in diens kamer helpen

met corrigeren. In die kamer was het heel anders dan in alle andere vertrekken van het huis, de muren verborgen achter open boekenkasten met groene gordijnen. Op die kasten stonden aardbollen, zoals ze die noemden, want globes vond zij een raar woord, en verder de man „met de handdoek om het hoofd”; dat was Bilderdijk zei vader. Op de deur hing het portret van Scott, erboven dat van Vondel. Ada moest dan in de vensterbank zitten, op een afstand van haar vader, zodat zij haar stem goed oefende, en voorlezen uit de Camera of ander werk, terwijl Nicolaas Beets een nieuwe druk van fouten „zuiverde”. Tevoren echter hadden zij en haar oudere zusjes Dora en Aleid om beurten de drukproef voor zichzelf moeten nalezen. Voor elke fout, die zij vonden, kregen zij een dubbeltje.

Nog is haar vader, 85 jaren oud getuige geweest van haar huwelijk in 1899 met den heer Jacques Went. Na de plichtigheid in de Domkerk reciteerde Beets aan het déjeuner het door hem voor deze gelegenheid geschreven gelegenheidsgedicht.

Na haar verder leven steeds in Amsterdam gewoond te hebben, heeft Mevrouw Went-Beets zich thans sinds kort in Laren gevestigd, ideale, men zou haast mogen zeggen, klassiek geworden grootmoeder van een lange reeks kleinkinderen.

In Elseviers weekblad van 17 Augustus 1946 schreef Godfried Bomans over zijn „Bezoek aan de dochter van Hildebrand.”

